

ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА СЪВРЕМЕННОТО ОБУЧЕНИЕ ПО ПРАВОГОВОР — I-IV КЛАС

Даниела Йорганова

Съвременното обучение по правоговор от I до IV клас се регламентира от Държавните образователни изисквания (ДОИ) за учебно съдържание от 2000 година. В общата характеристика на културно-образователната област “Български език и литература” за всички училищни степени към овладяването на знания, умения и отношения, формиращи езиковата компетентност на учениците, е записано “овладяване книжовната норма на българския език (вж. ДВ, бр. 48). Съответно в края на началната образователна степен (I-IV клас) очакваният резултат от обучението по правоговор според ДОИ се свързва с изискването ученикът да “владее основни норми на книжовния изговор”. Това изискване намира своето продължение в действащата учебна програма за първи клас (вж. учебна програма за първи клас, 2001/2 г.). Стандартът за правоговорна компетентност на учениците от първи клас логично е следствие от обучението по български език, като знание и умение на равнище устно общуване в ядро 3 от учебната програма

“Социокултурна и езикова компетентност” (вж. учебна програма за първи клас, 2001/2 г.). Постигането на този стандарт, който гарантира успешната социализация на 6-10-годишните, определя изключителното значение на организирането и провеждането на съзнателно обучение по правоговор на учениците още от първи клас.

Успешното реализиране на изискването в края на четвърти клас ученикът да “владее основни норми на книжовния изговор” според ДОИ поставя на изпитание лингвистичната подготовка на учителите, умението им правилно да осъществят попълно или в предвидените в учебниците по български език уроци по правоговор. Този процес е съпътстван от трудности и проблеми, които понякога не благоприятстват ортоепичното обучение. В това изложение ще се опитаме да коментираме само някои от тях.

1. Децата, които постъпват за обучение в първи клас, притежават определена правоговорна култура. Говорната практика на всяко дете до този момент способства за изработването на инди-

видуален правоговорен модел. Той е получен най често под влияние на семейната среда и социума, в който расте бъдещият първокласник. Специализираното педагогическо въздействие на старта в училище налага да се установи степента в усвояването на правоговорните норми. Обикновено ортоепичните нарушения остават встрани от вниманието на учителя или се отбелязват попътно в учебно-възпитателния процес, предимно в часовете по български език. Установяването на правоговорните отклонения от нормата за децата, които постъпват за обучение в първи клас, би могло да се реализира с подходящ диагностичен инструментариум. Липсата му води до обективни затруднения при конкретизиране степента на формираност на правоговорните умения на първокласниците.

2. След като в уроците по български език в началото на учебната година се използва подходящ диагностичен инструментариум, с чиято помощ се определя състоянието на правоговорната култура на децата от първи до четвърти клас, следва да се анализират констатираните резултати. Проведените от нас констатиращ експеримент и анкети с начални учители във В.Търново, Г. Оряховица и Плевен (в периода 1997 - 2000 г.) показаха, че до пос-

тъпване в училище децата на практическа основа са овладели основни правоговорни умения. Активно е влиянието на социума и териториалния диалект, в които израства бъдещият ученик. В речта на децата, които постъпват за обучение в първи клас, се наблюдават типични отклонения от книжовните правоговорни норми, които са характерни за североизточните езикови територии. Характерни са ортоепичните нарушения, свързани с пълната редукция на широките неударени гласни звукове. Типични са и грешките, които се допускат при изговор на тесните вокали като широки. Неправилно се заменят, вмятат и изпускат гласни и съгласни в различни позиции. Правоговорен проблем е и силната палатализация на консонантите пред предните гласни. След като се констатират типичните правоговорни отклонения от нормата, е необходимо да се анализират причините за допусканите грешки. По този начин учебното съдържание по български език, свързано с правоговорното обучение на учениците от първи до четвърти клас ще се обвърже със съвременните концепции в диалектологията и социolingвистиката. Това от своя страна ще съдейства за ефективност и диференцираност в ортоепичното обучение. Защото книжовните правоговорни норми са

конвенционални, но тяхното качествено усвояване е немислимо без да се отчетете спецификата на основния произносителен тип (източнобългарски или западнобългарски), към който принадлежат учениците от съответен клас, както и индивидуалните отклонения от нормата за всеки ученик от класа.

3. След извършването на диагностика и анализ на типичните и индивидуалните правоговорни отклонения за учениците в определен клас, е редно учителят внимателно да обмисли предвидения според учебните програми, учебниците по български език и учебните тетрадки, правоговорен минимум за първи, втори, трети или четвърти клас. С особено внимание следва да се обмисли методическият баланс между предлаганите за овладяване от авторите на учебниците по български език правоговорни и правописни знания при теми като: “Изговор и правопис на глаголите” - 2 клас, “Изговор и правопис на гласните в думите” - 3 клас, “Изговор и правопис на широките и тесни гласни” - 4 клас и т. н. Традиционно в учебната практика се поставя акцент при овладяване на правописните норми, вероятно поради по-голямата консервативност на установените правописни правила и възможността да се види, обозначи и коригира допуснатата правописна грешка. Докато отбеляз-

ването и поправянето на правоговорното отклонение от нормата често остава встрани от вниманието на педагозите. Установяването и коригирането на ортоепичните отклонения в речта на учениците от първи до четвърти клас, както и усвояването на книжовните правоговорни норми предполагат отлична лингвистична и в частност правоговорна компетентност, която всеки начален учител би следвало да притежава. За да може да констатира и коригира ортоепичните грешки в речта на своите ученици, у него трябва да е изграден навикът старателно да се вслушва както в своя собствен говор, така и в този на децата, които обучава.

4. Взаимосвързаното овладяване на книжовните правоговорни норми на лингвистично равнище и тяхното приложение в устната речева изява на 6-10-годишните е водещо изискване в обучението по български език. Известно е, че устното общуване в съвременното общество има приоритетна роля. То се реализира в различни изговорни прояви и особености в зависимост от условията и целите на изказването. В този смисъл обучението по правоговор на учениците от първи до четвърти клас следва да се обвърже със ситуативния контекст на всяко речево действие говорене. Т. е. обучаващите усвояват на съответно ези-

ково равнище съответна право-говорна особеност (по практически път, чрез осмисляне на определена лингвистична информация, с методически инструментариум, който е характерен само за обучението по право-говор). Заедно с това, с помощта на разнообразни упражнения на равнище текст (възприемане на т. нар. "образци на литературната реч", ситуационно-речеви, упражнения в преразказване, съчиняване) овладяната правоговорна информация следва да се свърже с определен произносителен стил (пълн или разговорен). По този начин ще се постигне изразителност на детската реч. Нашите наблюдения показват, че има несъответствие между "официалната" и разговорната реч на учениците, които се диктуват от условията на общуване. Изграденото до постъпване в училище правоговорно умение, свързано с неофициалните сфери на общуване, влияе дори и в случаите, когато ролята, която се диктува от ситуацията на общуване, изисква употребата на пълния книжовнопроизносителен

стил. Т. е. формираното умение трудно се преодолява в други условия. В този смисъл не само в уроците по български език могат да се възприемат и осмислят текстове, които са различни по жанр и стил (разговорни, художествени, научнопопулярни, делови). Тези текстове могат да бъдат наситени с лексеми, които съдържат усвоявана непреднамерено или преднамерено съответна правоговорна особеност. По този начин овладяването на книжовните ортоепични норми може да се обвърже с практическото запознаване на учениците от първи до четвърти клас с функционалните стилове в българския книжовен език.

В контекста на някои от отбелязаните и коментирани проблеми на обучението по правоговор - I-IV клас могат да се търсят методически детайлизации с цел констатиране състоянието на ортоепичната култура на 6-10-годишните и усъвършенстване методиката на преподаване, за да се достигнат стандартите според съвременната учебна документация.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Владиминова, Москов и др., 1991*: Т. Владииминова, М. Москов и др. Български език за 2 клас на СОУ. С., 1991.
2. *Йорданова, 2001*: Д. Йорданова. Дисертационен труд: Формиране на правоговорни умения у учениците в първи клас. С., 2001.
3. *Държавен вестник*. Брой 48, 2000.
4. *Москов, Владииминова, Бановска, 1992*: М. Москов, Т. Владииминова, Т. Бановска. Български език за 3 клас на СОУ. С., 1992.
5. *Москов, Бановска*: М. Москов, Т. Бановска. Български език за 4 клас на СОУ. С., 1993.
6. *Учебни програми, 2002*: Учебна програма за I клас. - В: Начално образование, №1. С., 2002.

ABOUT SOME PROBLEMS IN CONTEMPORARY ORTHOEPY TEACHING

DANIELA YORDANOVA

Summary

The article comments on some problems connected with teaching orthoepy to primari students in the 1st - 4th grade of Bulgarian schools: the necessity of developing a diagnostic apparatus in order to determine the level of orthoepic skills of 6 - 10-year-olds; analysis of typical departures from the norms in young learners speech; establishing of optimum methodological balanse between teaching orthoepy end orthography in accordanse with the curriculum; binding teaching orthoepy with the functional styles of Bulgarian literary language.